

בכור ממזר

עזרא ברזן

רבינו אליהו מפרש בתו"ס על הפסוקים בפרשת "כי תצא" המדברים על הנושא של ירושה לבן אהובה ובן שנואה, שלא מדובר על אהובה ושנואה לבעלה, אלא על אהובה ושנואה בנישואיה, כלומר, אם הנישואים כשרים או לא, אך בכל מקרה נתפסים לדוגמה, כהן לגרושה שהקידושים חלים, אבל הזוג חי באיסור וחייבים להתגרש. ובאה התורה לחדש לנו שילד הבא בנישואים כאלה מקבל ירושה כמו בכור, כמובן שמדובר שהוא נולד ראשון.

על פירוש זה אפשר לשאול למה התורה לא חידשה חידוש יותר גדול, התורה היתה יכולה לדבר על ממזר שאצלו המקרה יותר גרוע, שהרי במקרה של ממזר אין בכלל נישואין, ונלמד מזה קו"ח לבן גרושה, שאצלו כן היה קידושין. את השאלה הזאת אפשר לשאול בצורה אחרת.

הסברנו שהתורה מדברת על בן גרושה והזומים לו שבמקרים אלו ההורים חייבי לאוין, אז למה לא חידשה התורה ממזר, שהרי הבא על אשת איש חייב כרת, והרי כרת יותר קשה מלאוין, ולהלכה הם אותו דבר לגבי ירושה ואז אפשר ללמוד קו"ח על בן גרושה!

את השאלה הזאת שואל החכמת שלמה על השו"ע חו"מ סימן רע"ז סעיף י"ג:
בסוף הפסוקים שנאמר: "לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור" שהבכור הוא בן השנואה, אך לפני זה כתוב: "ויולדו לו בני האהובה והשנואה" כלומר בן האהובה הוא הבכור, אז מה קורה פה? מסביר הח"ש שמדובר פה שבהתחלה ילדה האהובה, אך הילד היה נפל, ואז נולד בן השנואה, והתורה באה לחדש לנו שבמקרה הזה בן השנואה זוכה בירושה כמו בכור רגיל.

עכשיו נשאלת השאלה, מה זה משנה שהולד הוא נפל או לא בקשר לבן שנולד אחריו. אם מגיע לו שני חלקים או חלק אחד מהירושה? מסביר הח"ש שלבכור מגיעה הבכורה רק אם לב אביו דוה עליו, כלומר שאם הולד ימות האב יצטער עליו. במקרה שלנו שהולד נולד נפל אותו ולד לא יקרא בכור לענין חלק בכורה ואז הולד שיבוא אחריו יקרא בכור לענין הירושה (נזכיר כאן שמדובר רק לענין הבכורה ולא לענין "פטר רחם", ששם מי שיצא ראשון הוא הבכור). על בסיס זה מנסה הח"ש לענות על השאלה ששאלנו. הח"ש רוצה להסביר שהפסוק לא מדבר על ממזר, כי בממזר לב אביו לא דוה עליו כי לאבא יש תקנה לחטא רק אחרי שהולד מת ולכן האבא רוצה שהוא ימות, ואז הפסוק לא מסתדר עם ממזר אלא רק עם בן גרושה וכיוצא בו. הח"ש דוחה את

התשובה הזאת כי הוא מסביר שהכלל "לבו לא דוה עליו" מדבר על חסרון שיש בגוף התינוק ולא בדבר צדדי שבגללו אולי לא יצטער על מיתת הבן, כמו למשל ממזר. בכל מקרה עדין האבא לא יצטער במיתת בנו, לכן מסביר הח"ש חידוש בפסוק כך: במקרה של בן גרושה הילד מקבל כמו בכור כי כתוב "לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה", כלומר בן האהובה לא יקבל "כאילו" את חלק הבכורה של הבן השני שבמקרה שלנו הוא הבן הראשון שמקבל שני חלקים. אך ברגע שהבכור הוא ממזר האבא יכול להחליט אם לתת לממזר או לא (על בסיס מה שאמרנו בקשר לסטטוס של הממזר).

הרמב"ם בהלכות נחלות אומר "בכור ממזר נוטל פי שניים בירושה שנאמר "כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שניים" והרי זה סותר את מה שאמרנו שהפסוק מדבר רק על חייבי לאוין (בן גרושה), לא על חייבי כריתות (ממזר)! שאלה זו שואל הלחם משנה, ועונה במקום שלומדים את זה מריבוי מיוחד, כי בפסוק כתוב "הבכור" וגם "בן השנואה", אז למה צריך פעמיים, בא ללמדך שמדובר פה גם על ממזר. ובאמת הח"ש אומר שהשו"ע חולק עליו, ולכן גם הרמב"ם יחלוק עליו.

ממשך הלחם משנה ואומר שזה תרוץ דחוק ואיך יכול הרמב"ם להביא ראיה ממקור שלא כתוב בגמרא? והלחם משנה נשאר בקושיה. לדעתי הלחם משנה מאוד קשה כי ה"ספרי" בפרוש כותב במקום, מדוע חוזר הכתוב שלש פעמים על המילים בן-האהובה ובן השנואה במשך הפסוקים, ומסביר שפעם אחת בשביל חייבי לאוין ופעם אחת בשביל חייבי כריתות וגו'.

על פי מה שהסברנו לעיל שבהתחלה מובן שהבכור הוא בן האהובה ובסוף מובן שבן השנואה הוא הבכור, מסבירים את זה כך שאחד הוא ראשית אונו של האבא והשני נולד ראשון. יש מחלוקת בין הדעות, האם בכור הולך אחר ראשית אונו או אחר הלידה הראשונה. נפקא מינה אם אדם בעל אשה אחת ואז בעל אחרת והשניה הולידה בחדש השביעי, כלומר, לפני האשה הראשונה, ואז ילדה ראשונה, מי יקבל שני חלקים בירושה. שני הצדדים מביאים ראיה מהפסוקים שעליהם דברנו. צד אחד מסביר שהפסוקים מדברים שבעל ראשון את השנואה ואז את האהובה ואחרי שבעה חודשים נולד לאהובה, ואז צריך לתת לבן השנואה חלק בכורה, כי הוא ראשית אונו, ולכן נאמר: "כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שניים", וזה ראיה למי שאמר שהולכים אחר ראשית אונו. לעומת זאת מסביר החולק שמדובר שבעל ראשון את האהובה ואז את השנואה, ואחרי שבע החודשים נולד לשנואה ילד ואחרי זה נולד לאהובה ילד. בן השנואה יקבל את חלק הבכורה בגלל שהוא נולד ראשון, שנאמר: "כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שניים", וזו ראיה שהולכים אחר הלידה. ולמסקנה הולכים אחר לידה.